

ISSN 1452-7367
Vol. 10, br. 1. 2011.

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
IZDAVAČKI CENTAR - CIDD

**SPECIJALNA EDUKACIJA
I REHABILITACIJA**

**SPECIAL EDUCATION
AND REHABILITATION**

1

Beograd, 2011.

Izdavač
Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
Visokog Stevana 2, Beograd
Izdavački centar - CIDD

Za izdavača
Prof. dr Jasmina Kovačević, dekan

Glavni i odgovorni urednik
Doc. dr Vesna Vučinić

Uređivački odbor

Prof. dr Milica Gligorović	Prof. dr Svetlana Slavnić
Prof. dr Nadica Jovanović-Simić	Prof. dr Danijela Ilić-Stošović
Prof. dr Vesna Žunić-Pavlović	Mr Slobodanka Antić

Međunarodni uređivački odbor

Doc. dr Mira Cvetkova-Arsova, Univerzitet u Sofiji „St. Kliment Ohridsky”, Bugarska, Prof. dr Igor Leonidovič Trunov, Akademik Ruske akademije prirodnih nauka, Rusija, Prof. dr Zora Jačova, Univerzitet „Sv. Kiril i Metodije” Skoplje, Makedonija, Prof. dr Viviana Langher, Univerzitet „La Sapienza”, Rim, Italija

Prof. dr Tina Runjić, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatska
Dr Ingrid Žolgar Jerković, Univerzitet u Ljubljani, Slovenija
Prof. dr Vassilis Argyropoulos, Univerzitet u Tesaliji, Grčka

Jezička redakcija teksta
Mr Maja Ivanović

Prevodilac za engleski jezik
Maja Ivančević Otanjac

Sekretar redakcije
Sanja Ćirić

Tiraž
200

Štampa
„Planeta Print”, Beograd

ISSN 1452-7367

Časopis izlazi četiri puta godišnje. Od 2010. godine u finansiranju časopisa učestvuje Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije.

Beograd, Visokog Stevana 2, 2920 451,
Email: pdnauka@fasper.bg.ac.rs

Publisher:
University of Belgrade
Faculty of Special Education and Rehabilitation
Visokog Stevana 2, Belgrade
Publishing Center - CIDD

For the Publisher
Prof. Jasmina Kovačević, PhD, Dean

Editor-in-Chief
Doc. Vesna Vučinić, PhD

Editorial Board
Prof. Milica Gligorović, PhD Prof. Svetlana Slavnić, PhD
Prof. Nadica Jovanović-Simić, PhD Prof. Danijela Ilić-Stošović, PhD
Prof. Vesna Žunić-Pavlović, PhD Slobodanka Antić, MA

International Editorial Board
Doc. Mira Cvetkova-Arsova, PhD, Sofia University „St. Kliment Ohridsky”,
Bulgaria, Prof. Igor Leonidovič Trunov, PhD, Academician of the Russian Academy
of Natural Sciences, Russia, Prof. Zora Jačova, PhD, University „St. Cyril and
Methodius”, Macedonia, Prof. Viviana Langher, PhD, University „La Sapienza”,
Roma, Italy, Prof. Tina Runjić, PhD, University of Zagreb, Croatia, Ingrid Žolgar
Jerković, PhD, University of Ljubljana, Slovenia, Dr Vassilis Argyropoulos, PhD,
University of Thessaly, Department of Special Education, Greece

Serbian Proofreading
Maja Ivanović, MA

Translation into English
Maja Ivančević Otanjac

Secretary
Sanja Ćirić

Number of copies: 200

Printed by:
„Planeta Print”, Belgrade

ISSN 1452-7367

Published four times a year. Financial support since 2010: Ministry of Science and
Technological Development of the Republic of Serbia

Belgrade, Visokog Stevana 2, +381 11 2920 451,
Email: pdnauka@fasper.bg.ac.rs

Marina RADIĆ ŠESTIĆ¹
Biljana MILANOVIĆ DOBROTA
Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

UPRAVLJANJE INKLUZIVNIM RAZREDOM

Unutar širokog koncepta upravljanja razredom, kontrola učeničkog ponašanja, stvaranje i održavanje discipline su komponente koje se mogu smatrati ključnim. Učionica kao organizaciona jedinica škole, predstavlja prostor koji treba da omogući nesmetano kretanje učenika, ostvarivanje vaspitno-obrazovnih ciljeva, omogući interakciju nastavnika i učenika. Sa razvojem inkluzivnog obrazovanja, savremene tehnologije, obrazovnih procesa i nastavnih metoda u vaspitno-obrazovnom procesu, javili su se novi zahtevi organizovanja prostora za učenje. Organizovanje prostora za učenje u savremenim uslovima postavlja proces učenja u sam centar zbivanja, kao integrisan, interaktivan, međuzavisan, kompleksan i višesmerni proces. Aktivno angažovanje i uključivanje nastavnika, defektologa i učenika u proces planiranja prostora utiče pozitivno na nastavu, na proces sticanja znanja, veštine i iskustva u učionici.

Ključne reči: *upravljanje razredom, inkluzivno obrazovanje, organizovanje prostora*

Upravljanje razredom (engl. classroom management) odnosi se na način na koji se organizuje nastava da bi svi učenici imali podjednake mogućnosti da postignu akademske i socijalne ciljeve. Emmer (1987) definiše upravljanje razredom kao „niz nastavnikovih postupaka, ponašanja i aktivnosti usmerenih na to da učenici razviju obrazac ponašanja primeren nastavnoj situaciji i na smanjenje ometanja u nastavi”.

1 E-mail: marina.r@hotmail.com

Stvaranje i održavanje radne atmosfere u nastavi obuhvata više komponenata. Vrlo važni elementi su fizičko okruženje, didaktički materijal koji se koristi u nastavi, metode i oblici nastave, metode uspostavljanja i održavanja discipline i kontrole koja se primenjuje. Unutar širokog koncepta upravljanja razredom, praćenje učeničkog ponašanja, stvaranje i održavanje discipline su komponente koje možemo smatrati ključnim.

Upravljanje razredom je veoma važno za uspešno podučavanje, odnosno za učenje. Ako se većina vremena provodi u rešavanju problema, poštovanjem pravila ponašanja u odeljenskoj zajednici smanjuje se vreme koje treba da bude posvećeno učenju i podučavanju. Zato se sposobnost upravljanja ponašanjem učenika u nastavi, kao posebna sposobnost, može opravdati sa najmanje dva argumenta:

Prvo, upravljanje obrazovnom grupom i podučavanje su višestruko povezani. Na primer, kada nastavnik planira i priprema nastavni čas, on već dobrim planom doprinosi stvaranju podsticajne nastavne atmosfere. Određivanje vremena za pojedine aktivnosti ili određivanje kako će prostor u razredu biti iskorišćen, takođe će uticati na nastavnu atmosferu. Isto tako, sve strategije čiji je cilj da podstakne interaktivnost i uključenost učenika u nastavne aktivnosti važne su za razvijanje socijalnih veština.

Drugo, nemoguće je potpuno odvojiti didaktičko-metodičku od socijalne komponente nastave. Svaki model ili strategija podučavanja koju nastavnik odabere ima vlastiti socijalni sistem i vlastite zahteve izvršavanja zadataka koji utiču na ponašanje nastavnika i učenika. Na primer, ponašanje koje se traži od učenika koji rade zajedno u malim grupama, razlikuje se od onog potrebnog za samostalni rad u razredu. Nastavni zadaci su usko povezani, kako s problemom podučavanja tako i s problemom interpersonalnih odnosa između učenika i između nastavnika i učenika, odnosno s problemom discipline.

Za uspešno učenje i aktivnu saradnju u nastavi, neophodno je da se zadovolje sledeći uslovi:

- Pružiti učenicima mogućnost da samostalno i aktivno stiču znanja i proveravaju (vežbaju, diskutuju, eksperimentišu) da li su razumeli nastavni sadržaj;
- Učenike treba što češće usmeravati u vidu dodatnih objašnjenja jer lakše uče kada znaju šta treba raditi na sadržaju ili šta treba naučiti;

- Prilikom učenja novih sadržaja učenici se moraju osloniti na prethodne sadržaje koje su potpuno usvojili;
- Učenje zahteva povratnu informaciju o tome jesu li nastavni sadržaji pravilno shvaćeni i usvojeni.

Ova četiri uslova za uspešno učenje su nezavisna od primenjenih metoda učenja i važe kako u frontalnom obliku nastave, tako i za saradničko učenje, učenje u projektima i sl. Za razumevanje razvojnih potreba i ponašanja učenika u inkluzivnom razredu, važno je da nastavnik razvije holističku, odnosno ekološku perspektivu, a to znači da učenika posmatra kao:

- a) Celovitu (bio-psiho-socijalnu) osobu u razvoju, što iziskuje poznavanje razvojnih zakonitosti, razvojne motive pojedinih uzrasta;
- b) Osobu na čiji proces razvoja utiču različita obrazovna polja (porodica, vršnjaci u školi i van škole, masovni mediji, literatura, kulturna scena, itd.).

Za nastavnika je važno da ima u vidu kakav je uticaj pojedinih obrazovnih polja u određenim razvojnim fazama i gde je težište odgovornosti. I sam nastavnik utiče na razvoj i ponašanje učenika. To zahteva kontinuirani rad na ličnom usavršavanju stila vođenja, sposobnosti da se stvore podsticajni socijalni odnosi svih učenika u razredu, razvije timski rad i etičke norme.

Inkluzivna atmosfera u razredu

Učionica kao organizaciona jedinica škole, predstavlja prostor koji treba da omogući nesmetano kretanje učenika, ostvarivanje vaspitno-obrazovnih ciljeva, nesmetanu interakciju nastavnika i učenika. Christophersen i Mortweet (2003) su utvrdili nekoliko faktora koji utiču na razvoj inkluzivne atmosfere u učionici: međuljudski odnosi, lični doprinos svakog pojedinca, verovanja i stavovi nastavnika i školskog osoblja, dimenzije i organizacija učionice.

Na individualni razvoj učenika i nastavnika utiču mnogi faktori: samopouzdanje, slika o sebi, socijalne kompetencije, sam proces učenja. Verovanja, očekivanja i stavovi nastavnika i ostalih članova kolektiva imaju veliki uticaj na različite socijalno-emocionalne dimenzije, uključujući self-koncept, proces prihvatanja i odbacivanja među

vršnjacima i socijalno prilagođavanje učenika (Ward, Center, Bochner, 1994; Reynolds, Sammons, Stoll, Barber, Hillman, 1997).

Realna mogućnost uključivanja pojedinaca u grupu vršnjaka je najvažniji pokazatelj socio-emocionalne atmosfere u učionici. Dobrovoljno učešće u razrednim aktivnostima i interakcijama je važan indikator atmosfere (Painter, 2006).

Neka istraživanja (Katzenbach, Smith, 1993) ukazuju da inkluzija ima pozitivne i negativne efekte na atmosferu u učionici. Dobra priprema, tolerantnost i fleksibilnost nastavnika ima pozitivan uticaj na atmosferu u razredu (jasna očekivanja, prihvatanje učenika sa ometenošću i prihvatanje defektologa kao ravnopravnog partnera). Negativni efekti mogu nastati kada je razred preopterećen brojem učenika ili kada učenici sa ometenošću nisu prihvaćeni, kada nastavnik ne uspe da održi pažnju svih učenika i sl. Posebno je važan zajednički rad nastavnika i defektologa, koji se direktno odražava na kvalitet atmosfere u razredu. Rezultati istraživanja Loveya (2002) su utvrdili da se defektolozi često osećaju neadekvatno prihvaćenim kada je u pitanju njihovo prisustvo u učionici. Ovakva osećanja su posledica nepripremljenosti razrednih nastavnika za saradnju u području specijalne edukacije i rehabilitacije i nemogućnosti razvijanja ove saradnje što se direktno odražava na atmosferu u razredu.

U ispitivanjima učenika i nastavnika o tome kako zamišljaju idealnu atmosferu u razredu, pojavila se znatna sličnost u njihovim odgovorima (Fuchs, 1999; Reynolds i sar., 1997). U idealnom razredu i nastavnici i učenici bi želeli da učenici preuzmu veću inicijativu i da su više uključeni u razredne aktivnosti, da nastavnici primenjuju nove ideje i tehnike i da na takav način utiču na skladnost radne atmosfere. Nastavnici bi trebalo da budu ne samo podrška već i osobe odgovorne za uspostavljanje pravila ponašanja. I nastavnici i učenici nisko vrednuju takmičenje, nastavnički nadzor i usmerenost na zadatke. I jedni i drugi žele veće zajedništvo i manji pritisak zahtevima.

Organizovanje prostora za učenje

Grummon (2009) tvrdi da je jedan od bitnijih faktora koji utiču na angažovanje učenika upravo prostor u kome se učenje odvija u smislu njegovih podsticajnih mogućnosti u području saradnje i učestvo-

vanja u nastavnim aktivnostima. Sa razvojem inkluzivnog obrazovanja, savremene tehnologije, obrazovnih procesa i nastavnih metoda u vaspitno-obrazovnom procesu, javili su se novi zahtevi organizovanja prostora za učenje. Dva su osnovna obeležja nastave koja utiče na tok, atmosferu i rezultate podučavanja:

1. Opšti izgled učionice kao prostora za učenje (raspored klupa, mesto za nastavnika, udaljenost učenika od table, osvetljenje, boja zidova učionice, pa i sam oblik);
2. Sastav i veličina obrazovne grupe (socijalno poreklo učenika – homogeno ili heterogeno; psihofizičke sposobnosti učenika, gde je težište individualnih razlika i kolike su; povezanost sposobnosti, stila učenja, temperamenta, sposobnosti koncentracije i nastavne klime).

Tradicionalna učionica sa fiksno postavljenim redovima klupa se polako zamenjuje novom organizacijom prostora koja može da odgovori zahtevima učenika sa različitim mogućnostima. Savremeni prostor za učenje vodi računa o korišćenju savremene tehnologije, novim oblicima rada, interaktivnom odnosu i većoj mobilnosti učesnika u vaspitno-obrazovnom procesu i produbljenoj interakciji sa lokalnom i širom zajednicom.

Tipičan proces planiranja prostora za učenje je sekvencijalan i neintegrisan proces koji uključuje dizajnere, arhitekate i, tek na kraju, nastavnike, defektologe i učenike. Rezultat ovakvog planiranja ne podržava ni nastavnike, ni potrebe učenika sa različitim sposobnostima, ni sam proces učenja. Na primer, učionica može biti opremljena računarima, projektorima, kamerama, najsavremenijim tablama, a školske klupe poređane u tradicionalnim fiksnim redovima (Slika 1) koji ograničavaju kretanje nastavnika, učenika opšte populacije, a posebno slabovide i slepe učenike, učenike sa somatskim ograničenjima. Ovakva učionica može da bude uspešna u odnosu na broj učenika, ali neuspešna u odnosu na pedagošku perspektivu inkluzivne učionice i ostvarivanje odgovarajućih pedagoških ciljeva u obrazovanju učenika.

Slika 1 – Fiksni redovi u učionici

Organizovanje prostora za učenje u savremenim uslovima postavlja *proces učenja u sam centar zbiljanja*, kao integrisan, interaktivan, međuzavisan, kompleksan i višesmeran proces. Aktivno angažovanje i uključivanje nastavnika, defektologa i učenika u proces planiranja prostora utiče pozitivno na nastavu, na proces sticanja znanja, veštine i iskustva u učionici (Chandler, 1988). U redizajniranju prostora za učenje treba poštovati sledeće preporuke (Hunt, Soto, Maier, Doering, 2003):

- Multidisciplinarni i saradnički pristup - realizacija složene nastavne prakse. Da bi se zadovoljile različite potrebe učenika u inkluzivnom razredu neophodan je saradnički i multidisciplinarni pristup, tj. znanja i sposobnosti različitih stručnjaka: stručnjaka za medije i tehničku opremu (informatičara), defektologa, psihologa, sociologa i sl.;
- Procena individualnih potreba učenika - da bi se pripremila, organizovala i sprovela nastava prema potrebama učenika;
- Učenje prema mogućnostima – podrazumeva efikasnu nastavu koja treba da odgovara mogućnostima i potrebama različitih učenika; organizovanje prostora i tehnologije, takođe u skladu sa mogućnostima i potrebama učenika;
- Umrežavanje – podrazumeva organizovanje prostora i tehnologije koja omogućava saradnju svih učesnika, multidisciplinarnu podršku i razvoj nastavne prakse;
- Istraživanje i evaluacija – podrazumeva permanentno proveravanje i vrednovanje organizovanja prostora za učenje, upotrebu tehnologije uporedo sa pedagoškim ciljevima najbolje prakse i rezultata napredovanja u učenju (Slika 2).

Slika 2 – Redizajniran prostor za učenje

Opisana redizajnirana učionica podupire proces učenja u XXI veku koji treba da karakteriše:

- prelaz sa instrukcija na aktivno učenje i povećanu pažnju na individualizovano učenje;
- naglasak na saradnji u socijalnim interakcijama;
- učenje putem rešavanja problema, projekata, istraživanja, pronalaženja grešaka;
- saradnja i komunikacija putem internet mreže i učenje za profesionalno napredovanje;
- implementacija međunarodne umreženosti u obrazovanju uključujući razvoj nacionalnih i internacionalnih partnerskih odnosa (Forlin, 1997).

Novi način učenja i novi obrazovni sistem zahtevaju:

- prostor za nastavu, prezentaciju i diskusiju,
- prostor za razgovor i privatnost,
- prostor za učenje i pristup raspoloživim školskim resursima (biblioteka, medijateka isl.),
- prostor za kretanje,
- adekvatnu i fleksibilnu tehnologiju,
- centralni monitoring potreba, ponašanja i bezbednosti članova kolektiva,
- displej sa rezultatima evaluacije učenika u školi (npr. pokazatelji ponašanja, napredovanja u akademskim aktivnostima putem grafikona, brošura i sl.).

U okviru institucija opremljenih za inkluzivne potrebe, učenici mogu učiti na mnogim mestima – od školske biblioteke, pojedinačno, u parovima ili u malim grupama uz pomoć udžbenika, lap-topa i ostalih pomagala koja poboljšavaju učenje. Grummon (2009) tvrdi

da upravo neformalni prostor za učenje treba da se prenese u učionice, laboratorije i druge školske prostorije, a nastavnikovo izlaganje i zahtevi treba da su dostupni učenicima u svim delovima učionice. I obrnuto, učenikovo angažovanje i reakcije su uvek dostupne nastavniku. Istraživanje koje su sproveli Bickford i Wright (2006) pokazuje da je fleksibilnost jedna od najpoželjnijih karakteristika prostora za učenje, udružena sa podržavajućim višestrukim stilovima podučavanja. U mnogim školama učenici su obeshrabreni nezgrapnim pokretnim i nepokretnim nameštajem, akustičnom i vizuelnom separacijom koja ne podstiče saradnju i njihovu interaktivnost.

U publikaciji o efikasnom učenju, britanski Odbor za informacione sisteme (Joint Information Systems Committee, JISC, 2006) tvrdi da „školski prostori za učenje treba da postanu fizički odraz vizije institucije i strategije za učenje – odgovarajući, inkluzivni i podržavajući za sve učenike...”. Efikasan prostor za učenje treba da motiviše učenike, promoviše učenje kao aktivnost i pruži podršku saradnji i individualizaciji u inkluzivnoj sredini. Učionice i ostale prostorije treba da budu:

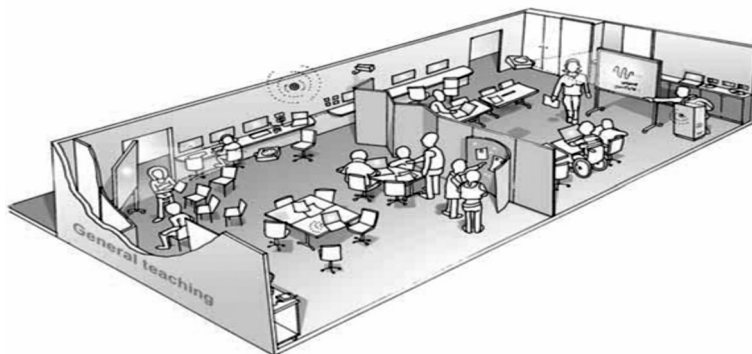
- fleksibilne – uvek spremne da odgovore potrebama pojedinca,
- savremene – da omoguće pojedincu ili grupi da se izdvoje u prostoru, i po potrebi spoje,
- smele – da stalno proveravaju postojeću tehnologiju i pedagošku teoriju i praksu,
- kreativne – da inspirišu učenike i nastavnike,
- podržavajuće – da razviju potencijal svih učenika,
- preduzimljive – da je svaki prostor u školi sposoban da podrži različite ciljeve i oblike nastave.

Fizičke osobine učionice mogu se srediti tako da povećaju, zadrže ili smanje određene tipove učeničkog angažovanja u radu i komunikaciji. To uključuje raspored sedenja, stvaranje posebnih prostora unutar učionice za određene zadatke i tipove timske nastave, određivanje nastavnog prostora za male grupe učenika i ograničenje otvorenog prostora. Prostor može biti organizovan tako da povećava mogućnost praćenja ponašanja i potreba dece i blagovremenog reagovanja na odstupanja u radnoj atmosferi. Veliki broj poremećaja skladnosti radne atmosfere može se sprečiti ako je radni prostor organizovan tako da prostor dozvoljava mirno i lako kretanje. Na taj način maksimalno se smanjuje odvlačenje pažnje drugim grupama učenika.

Da bi se omogućilo slobodno kretanje po prostoriji, nastavnik treba da odredi raspored nameštaja i opreme tako da ostaje širok prolaz između klupa. Pri organizovanju prostora u inkluzivnoj učionici, mora se voditi računa o različitim potrebama učenika:

1. Školske klupe i nameštaj u učionici treba rasporediti tako da se osigura dovoljno prostora za kretanje učenika sa invalidskim kolicima, slabovidnih i drugih učenika ograničene mobilnosti, vizuelna preglednost za učenike oštećenog sluha.
2. Rasporediti klupe u učionici tako da učenici mogu raditi u parovima ili grupama. Za rad sa učenicima sa ometenošću poželjan je rad u manjim grupama.
3. Organizovanje učničkih grupa omogućava učenicima da se u isto vreme uključe u različite aktivnosti. Dobro pripremljene radne grupe imaju zadate teme koje odgovaraju učenicima sa različitim sposobnostima. Potrebno je obezbediti uputstvo svakoj grupi, tako da učenici mogu samostalno da kompletiraju zadatak aktivnost. Ovaj način organizovanja nastave omogućava učenicima da se prema svojim sposobnostima uključe u odgovarajuće nastavne aktivnosti (Slika 3).
4. U inkluzivnoj učionici nastavnici moraju biti u mogućnosti da menjaju instrukcije zavisno od potreba učenika. Da bi ovo bilo moguće, treba koristiti ormariće sa tačno označenim i sortiranim nastavnim materijalom. Organizovani sistem skladištenja materijala omogućava nastavnicima da brzo modifikuju instrukcije i izlaganje.
5. Izdvojen prostor za individualni rad (Slika 3). Učenici sa ometenošću često zahtevaju individualnu pažnju nastavnika ili defektologa. Jedan ugao učionice treba obezbediti za individualni rad bez ometanja.

Slika 3 – Organizovanje različitih aktivnosti u učionici

http://www.jisc.ac.uk/uploaded_documents/JISClearningspaces.pdf

Vizuelna preglednost učionice je važna za dobro upravljanje ponašanjem učenika. Ona je značajna za sigurnost i održavanje pažnje i ponašanja neophodnog za određeni nastavni zadatak i za razrednu disciplinu u celini. Zavisno od cilja i zahteva nastavne jedinice koja se obrađuje ili je u pitanju obnavljanje gradiva, nastavnik organizuje raspored sedenja. U većini učionica učenici imaju svoje mesto u klupi, koje je neka vrsta baze gde se obavljaju nastavni zadaci; suprotno tome, manje formalan raspored označava aktivnosti koje zahtevaju saradnju ili grupne diskusije. Oni koji koriste saradničke strategije učenja, organizovaće sedenje u grupama, bilo spajanjem dve ili više klupa ili sedenje za okruglim stolovima (Slika 4).

Slika 4 – Saradničke i grupne aktivnosti

Raviv, Reisel (1990) i Richards (2006) su utvrdili da učenici u odeljenjima u kojima se sedi u grupama, razvijaju čvršća prijateljstva među vršnjacima (imaju mogućnost boljeg upoznavanja, međusobno se pomažu, rade zajedno), nego učenici koji sede u redovima.

Raspored sedenja utiče na sposobnost učenika da uspostave i održe vizuelni kontakt (osim učenika sa težim oštećenjem vida), da komuniciraju i uče. Axelrod i saradnici (1992) su pokazali kako raspored sedenja utiče na količinu vremena potrebnog učenicima da završe zadatak. Učenici mlađeg školskog uzrasta bili su raspoređeni u manje grupe i sedeli su za stolom jedan naspram drugog (licem u lice). Oni su bili efikasniji i brže su završavali zadatke nego kada su ih premestili u redove, čime su izgubili mogućnost stvaranja vizuelnog kontakta.

ZAKLJUČAK

Savremena prostorna organizacija škole je podstaknuta naglim razvojem tehnologije, istraživanjem obrazovnih procesa i načina učenja dece i mladih osoba. Tradicionalna učionica je zamenjena fleksibilnom prostornom organizacijom koja treba da odgovori raznovrsnim potrebama učenika u inkluzivnom obrazovanju. Savremeno obrazovanje treba da omogući učenicima da uče i obrazuju se na različitim mestima i na različite načine, u učionici, u školskoj biblioteci, laboratoriji, u parovima ili u malim grupama, uz pomoć udžbenika, filmova, sadržaja obrazovnih softverskih paketa, personalnih računara i drugih tehnoloških pomagala.

LITERATURA

1. Axlerod, S., Hall, R.V. and Tamms, A. (1979). Comparison of two common classroom seating arrangements. *Academic Therapy*, 15, 29-36.
2. Bickford, D., Wright, D. (2006). *Community: The Hidden Context for Learning, in Learning Spaces*, Diana Oblinger, Ed., Boulder, CO: EDUCAUSE

3. Chandler, Alfred D., Jr. (1988). Origins of the Organization Chart, *Harvard Business Review* 88:2, (March/April):p. 156.
4. Christophersen E.R, Mortweet S.L. (2003). *Parenting that works: Building skills that last a lifetime*. Washington, DC: APA Books.
5. Emmer, E.T. (1987). Classroom management and discipline, In V. Richardson-Koehler and D-C. Berliner, *Educators handbook: A research perspective* (pp. 233-258). White Plains N.Y. Longman.
6. Forlin, C. (1997). Inclusive education in Australia. *Special Education Perspectives*, 6(1), 21–26.
7. Fuchs, D. (1999): The principal and the professor: A story for our time. *Remedial and Special Education*, 20, 195-198, 243.
8. Grummon, P. (2008). *Summary Report of a Survey of Learning Space Design in Higher Education*, Society for College and University Planning.
9. Hunt, P., Soto, G., Maier J., Doering, K. (2003). Collaborative teaming to support students at risk and students with severe disabilities in general education classrooms. *Exceptional Children*, 69, 315–332.
10. Joint Information Systems Committee, JISC, (2006). *Designing Spaces for Effective Learning*, A guide to 21st century learning space design, Programme Manager: e-Learning and Innovation, JISC Development Group, University of Bristol.
11. Katzenbach, J.R., Smith, D.K. (1993): *The wisdom of teams: Creating the high performance organization*. Boston, MA: Harvard Business School Press.
12. Lovey, J. (2002). *Supporting Special Educational Needs in Secondary School Classrooms*, London, Davis Fulton pub.
13. Painter, D. (2006). *Instructional planning for differentiated learning*. Learning & Leading with Technology.
14. Raviv, A., Raviv, A., Reisel, E. (1990). Teachers and students: Two different perspectives?! Measuring social climate in the classroom. *American Educational Research Journal*, 27(1), 141-157. Retrieved September 17, 2009, from the JSTOR database.

15. Reynolds, D., Sammons, P., Stoll, L., Barber, M., Hillman, J. (1997). *School effectiveness and school improvement in the United Kingdom*. In Harris, A. et al Organization effectiveness and improvement. London: Cassell.
16. Richards, J. (2006). *Setting the Stage for Student Engagement*. Kappa Delta Pi Record. (ERIC Document Reproduction Service No. EJ724640).
17. Ward, J. Center, Y. Bochner, S. (1994). A question of attitudes: integrating children with disabilities into regular classrooms? *British Journal of Special Education*, 21 (1), 34-39.

MANAGEMENT INCLUSIVE CLASSROOM

Marina Radić Šestić, Biljana Milanović Dobrota
University of Belgrade
Faculty of Special Education and Rehabilitation

Summary

Control of students' behavior, and creating and maintaining discipline are crucial factors in the wide concept of classroom management. As an organizational unit of a school, a classroom represents space which should facilitate students' physical engagement, achieving educational goals, and successful interaction between teachers and students. New requirements for organizing learning space have appeared with the development of inclusive education, modern technology, educational processes, and teaching methods. Nowadays, organizing learning space brings the learning process into focus, as an integrated, interactive, interdependent, complex, and multidirectional process. Active involvement of teachers, special educators and students in space organization has a positive influence on teaching and the processes of acquiring knowledge, skills, and experiences in the classroom.

Key words: classroom management, inclusive education, space organization

Primljeno, 17. 3. 2011.

Prihvaćeno, 28. 3. 2011.